

18. OBITELJSKA SJEĆANJA NA RATNE DANE VLADANA DESNICE¹

Ivana Cvijović Javorina

UDK: 929Desnica,V."1941/46"

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

Sažetak: Iskustvo Drugoga svjetskog rata većini suvremenika čvrsto se urezalo u pamćenje. Međutim, osim neizbježnih slika bombardiranja i razaranja, u sjećanjima preživjelih važno mjesto zauzimaju i neki samo njima uočljivi i važni detalji, osobe i događaji. Ta smo sjećanja pokušali rekonstruirati metodom oralne historije, vodeći polustrukturirane intervju s članovima obitelji Desnica. Pritom se iskristaliziralo nekoliko tema: 1. život u Kuli tijekom ratnih godina; 2. interakcija između stanovnika Kule i seoske okolice te 3. utjecaj Kule na stvaralaštvo Vladana Desnice. U središtu rada nalaze se tri intervju s djecom Vladana Desnice (Olgom i Jelenom) te sa devedesetogodišnjim Stojanom Desnicom, najstarijim živućim članom obitelji. Iako su mnogi povjesničari još uvijek nepovjerljivi prema oralnoj historiji, ona nam neupitno omogućuje otkrivanje inače teško dostupnih obavijesti, kojima nema traga u pisanim izvorima, a koje mogu pojasniti neke događaje i pojave iz ratnog iskustva Vladana Desnice. Realizirani intervjui na svoj način još jednom nedvojbeno potvrđuju da su Islam Grčki i okolica iznimno važni za razumijevanje stvaralaštva Vladana Desnice.

Ključne riječi: Vladan Desnica, Drugi svjetski rat, Kula Stojana Jankovića, Islam Grčki, obitelj Desnica, usmena povijest (*oral history*), povijest svakodnevice

Uvod

Uproučavanju književnog stvaralaštva Vladana Desnice nemoguće je zaobići utjecaj koji su na njega ostavili Zadar, Islam Grčki i drugi dijelovi Ravnih kotara. Pejzaž, životna sredina, ljudska iskustva samo su neki od motiva koje susrećemo u njegovim djelima. U nekrologu što ga je povodom književnikove smrti objavio Miroslav Šicel apostrofira se neosporni utjecaj toga prostora na njegovo stvaralaštvo:

¹ Rad se temelji na intervjuima s članovima obitelji Desnica, nastalima u sklopu projekta "Kultura svakodnevice u Kuli Stojana Jankovića u Ravnim kotarima: između sjećanja i očekivanja" Centra za komparativnohistorijske i interkulturne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, nositelja prof. dr. sc. Drage Roksandića s Odsjeka za povijest i Tihane Rubić, asistentice na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Cjelokupnim svojim književnim opusom Desnica kao da zatvara dva koncentrična kruga: prvi, širi u kome spaja regionalno s općim i svoju specifičnu viziju života izrađuje na promatranju ljudi u konkretnim ambijentima Zadra i njegove okoline, te drugi, uži krug, gdje se tematika ne uklapa u jače fabulativne zahvate, već pisac prodire u unutarnje monologe, u minuciozne analize čovjekove ličnosti ili tumačenja određenih pojava oko njega.²

Kada govorimo o utjecaju ravnokotarske sredine na opus Vladana Desnice, ograničavajući se prvenstveno na Islam Grčki, možemo ga zapravo promatrati u nekoliko različitih slojeva, koji nam povezivanjem u cjelinu mogu dati neke nove podatke o njegovu stvaralaštvu.

Te “slojeve” ne možemo rekonstruirati uvidom isključivo u pisane, materijalne izvore iz Desničina vremena. Međutim, to nikako ne znači da će nam u potpunosti ostati nedokučivi jer se do njih može doći i drugim metodama, a jedna od njih zasigurno je i metoda oralne historije. Metodu usmene povijesti iskoristili smo za pokušaj *pričanja priče* o ratnim danima književnika Vladana Desnice. Temelj rada čine polustrukturirani intervjui s članovima obitelji Desnica. Intervjui su nastali u sklopu projekta “Kultura svakodnevice u Kuli Stojana Jankovića u Ravnim kotarima: između sjećanja i očekivanja” Centra za komparativnohistorijske i interkulturene studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U projektu, čiji su nositelji prof. dr. sc. Drago Roksandić s Odsjeka za povijest i Tihana Rubić, asistentica na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, dosad su snimljena četiri intervjua. Pri nastajanju ovoga rada korištena su tri intervjua – dva s kćerima Vladana Desnice – Olgom Škarić (rođ. 1936.) i Jelenom Ivičević-Desnica (rođ. 1937.) – te sa Stojanom Desnicom, najstarijim živućim članom obitelji Desnica (rođ. 1921.), sinom strica Vladana Desnice.³ Pitanja u intervjuu uglavnom su se odnosila na prostore i sadržaje u Kuli i oko Kule Stojana Jankovića u Islamu Grčkom, ali su snimljeni materijali – iako to nije bio njihov primarni cilj – osigurali i neke informacije o ratnim danima Vladana Desnice.

Shvativši da su prostori unutar Kule možda i najbolji asocijativni čimbenik, upravo smo oko njih koncentrirali istraživačka pitanja. Zanimalo nas je, na primjer, kako je određeni prostor izgledao, što se tamo događalo, koja je bila namjena tih objekata, tko ih je posjećivao, jesu li bili javne ili privatne namjene, jesu li postojale razlike u korištenju tih prostora ovisno o generacijama te postoje li neki posebni događaji vezani uz ta mjesta. Poseban fokus tih istraživanja čine, dakle, interpretacije intenzivnih interakcija i komunikacija članova obitelji Desnica i njihovih susjeda, ali i mještana iz bliže i dalje okoline (napose iz Zadra), koji su svojim praksama i iskustvima vezani za Kulu tijekom čitavog 20. stoljeća.

Oralna historija – mogućnosti suradnje povjesničara i etnologa

Zbog čega upravo oralna historija i koji su problemi njezine primjene? Metoda intervjua je bila i jest jedna od ključnih metoda u etnologiji. Budući da je etnologija kao znanost usmjerena na “male ljude” o kojima često ne postoje pisana svjedočanstva, prihvatila

² Miroslav ŠICEL, “In memoriam. Književno djelo Vladana Desnice”, *Republika*, 23/1967., br. 5, 204.

³ Budući da intervju s Urošem Desnicom (rođ. 1944.), sinom Vladana Desnice, još nije transkribiran, taj materijal nažalost nije korišten prilikom pisanja ovoga priloga. U snimanju intervjua uz suvoditelje projekta i autoricu članka sudjelovao je i kolega povjesničar i arheolog Goran Šobota. Još se mora snimiti i intervju s trećom kćerkom Vladana Desnice, Natašom Desnica-Žerjavić (rođ. 1941.).

je metodu razgovora kao možda i najvažniji put do izvornih podataka.⁴ Metoda oralne historije (usmene povijesti) danas se sve češće koristi i među povjesničarima. Kao metoda prikupljanja obavijesti o prošlosti putem intervjua s akterima prošlih zbivanja s obzirom na selektivnost pamćenja i subjektivnost govornika, često je smatraju tek djelomično pouzdanom.⁵ Sumnjičavost prema usmenom svjedočenju nije pojava novijeg datuma. Već se i Tukidid žalio da “različiti očevici daju različite iskaze o istome događaju”. Kao razloge je naveo pristranost s jedne te nesavršenstvo ljudskog pamćenja s druge strane.⁶ Metodu prikupljanja usmenih iskaza koristio je i veliki Voltaire pripremajući svoje povijesti francuskih kraljeva. Prema vlastitom kazivanju ispitivao je sluge, gospodu i ostale, a zabilježio samo ono oko čega su se svi složili.⁷

Sve do kraja devetnaestog stoljeća nije bilo neuobičajeno konzultirati kako usmene tako i pisane izvore – sve do pojave Leopolda von Rankea. Polazeći od tvrdnje da povjesničari trebaju koristiti samo primarne izvore podvrgavajući ih strogoj kritici, dakle pisati o onome što se dogodilo *wie es eigentlich gewesen*,⁸ Ranke je postavio temelje za prelazak povijesti iz domene književnog oblika u akademsku disciplinu.⁹ Mogli bismo reći da je historiografija okrenula leđa usmenoj povijesti kad su je druge discipline prihvatile, prvenstveno etnologija, ali je svoj procvat ponovno doživjela 1970-ih godina.

Usmena su se svjedočanstva, dakle, dosad često marginalizirala¹⁰ zbog prevelikog stupnja subjektivnosti. U jednome eseju Eric Hobsbawm izražava mišljenje da je usmena povijest danas uglavnom osobno sjećanje, što je izuzetno sklizak medij za očuvanje činjenica. Riječ je o tome da pamćanje nije toliko snimanje (*recording*) koliko je selektivni mehanizam, a izbor se, u određenim granicama, stalno mijenja.¹¹

Hayden White nalazi još razloga, to jest opravdanja za nepovjerenje prema toj metodi istraživanja “prošle stvarnosti”. Prema njemu, naracija je iznimno slična prirodnom tijeku ljudske svijesti, a upravo ta sličnost odnosno prirodnost te aspekt svakodnevnog govora i običnog diskursa kod mnogih bacaju sumnju na mogućnost njezinog korištenja na bilo kojem znanstvenom polju.¹² White, međutim, ukazuje na to da korištenje naracije odnosno pripovijesti ovisi o primarnom cilju, to jest želimo li *opisati* situaciju, *analizirati* povijesni proces ili *ispričati* priču. Naravno, količina narativnih elemenata bit će najveća kod *pričanja* priče.¹³

Iako postoje pomaci u historiografiji pa sve više povjesničara koristi metodu oralne historije, a studiji povijesti u svoju ponudu uvrštavaju i kolegije namijenjene ovladavanju tehnikom vođenja intervjua i korištenja te metode,¹⁴ povjesničari – bar kad je riječ o tome

⁴ Suzana LEČEK, “Usmena povijest – povijest ili etnologija?: mogućnosti suradnje povjesničara i etnologa”, *Časopis za suvremenu povijest*, 33/2001., br. 1, 153.

⁵ Maja BRKLJAČIĆ, Sandra PRLENDA (prir.), *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb 2006., 11.

⁶ Donald A. RITCHIE, *Doing oral history: a practical guide*, New York 2003., 20.

⁷ Isto.

⁸ Anna GREEN, Kathleen TROUP (ur.), *The Houses of History*, Manchester 1999., 2.

⁹ D. A. RITCHIE, n. dj., 21.

¹⁰ Paul THOMPSON, *The Voice of the Past: Oral History*, citirano prema: Alex HALEY, “Black history, oral history and genealogy”, *The Oral History Reader*, (ur. Robert Perks i Alistair Thomson), Routledge 2004., 1.

¹¹ Eric HOBBSBAWM, *On History*, 206. Citirano prema: Richard W. SLATTA, “Eric J. Hobsbawm’s Social Bandit: A Critique and Revision”, *A Contracorriente. A Journal on Social History and Literature in Latin America*, 1/2004., br. 2., 25.

¹² Hayden WHITE, “The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory”, *History and Theory*, 23/1984., br. 1, 1.

¹³ Isto, 2. Podvukao H. W.

¹⁴ Prof. dr. sc. Drago Roksandić u proljeće 2010. osmislio je i vodio kolegij *Oralna historija i kultura sjećanja* za polaznike Poslijediplomskoga doktorskog studija hrvatske moderne i suvremene povijesti u europskom i svjetskom kon-

području – moraju i mogu još mnogo toga naučiti od etnologa. Upravo zato su u projekt snimanja razgovora s članovima obitelji Desnica bili ravnopravno uključeni Odsjek za povijest i Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, pridonoseći tako ideji i potrebi interdisciplinarnosti.¹⁵

Nekoliko crtica iz obiteljskih sjećanja na Vladana Desnicu

Na temelju iskaza iz intervjua pokušat ćemo ispričati priču o dijelu ratnog razdoblja koje je proživio Vladan Desnica. Polazeći od Hobsbawmovog prije navedenog stajališta o subjektivnosti oralne historije, ne može se ne uočiti da je u ovome slučaju ta subjektivnost možda još i izraženija zbog velikog vremenskog odmak. Osim toga, ne možemo poreći da djeca u odnosu na većinu odraslih ljudi imaju specifična iskustva. Ona ovdje mjestimično graniče, kako to jedna kazivačica u razgovoru i sama kaže, gotovo s fantazijom. Sam oda-bir kazivača¹⁶ – kćeri Olge i Jelene te Stojana Desnice, sina strica Vladana Desnice – smješta nas u neposrednu blizinu Vladana Desnice. Riječ je o djeci književnika i intelektualca, odraslima u, može se reći, visoko intelektualnoj klimi, danas i samim visokoobrazovanim osobama. Oni nam neposredno svjedoče o prostoru u kojem je Vladan Desnica proveo dio života, ali nam se iz njihovih priča otkriva i odnos okoline prema obitelji Desnica, a samim time i prema Vladanu Desnici. Vrijeme na koje razgovori referiraju obuhvaća uglavnom razdoblje od zime 1941. do siječnja 1946.

Obitelj Vladana Desnice na početku je Drugoga svjetskog rata živjela u Splitu, no 1942. sklonila se u Islam Grčki. Iako je često nezahvalno vući paralele između književnoga djela i stvarnoga života, ne možemo ovdje a da ne spomenemo Desničin roman *Zimsko ljetovanje*. Nemajući nikakvih pretenzija, a osobito ne dovoljno znanja za analiziranje toga romana, što nam uostalom na ovome mjestu nije ni potrebno, sličnost između početka romana i početka intervjua¹⁷ članova obitelji Desnica više je nego očigledna. Naime, sve počinje bombardiranjem. Olga i Jelena spominju tri bombardiranja koja su se čvrsto urezala u pamćenje tada petogodišnjakinje odnosno sedmogodišnjakinje: *Mi smo bježali u sklonište i to je tako impresivno za mene, dijete, bilo da sam ja do dana današnjeg klaustrofobična zbog*

tekstu, prvi takve vrste na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. U izvođenje nastave bili su uključeni i stručnjaci iz drugih područja (npr. teorije književnosti, etnologije i folkloristike).

¹⁵ Etnologinja Tihana Rubić imala je ulogu koordinatora projekta odnosno "podučavatelja" o tome kako se vrši polustrukturirani intervju te prikupljaju, bilježe i pohranjuju podatci (transkripti). Osim spomenutoga kolegija *Oralne historija i kultura sjećanja*, takav vid interdisciplinarnog suradnje pokazao se korisnim i kod terenskih istraživanja na kojima su sudjelovali studenti etnologije i povijesti, a koja je rezultirala zbornikom radova *Zapisi iz Gornjih Ravni kotara: etnološki, povijesni i muzeološki prilozi o Islamu Latinskom, Islamu Grčkom, Kašiću i Podgradini*, (ur. Milana Černelić i Marijeta Rajković Iveta), Zagreb 2010. Zahvaljujem dr. sc. Marijeti Rajković Iveta što me je podsjetila na tu suradnju. O mogućnostima i problemima suradnje povjesničara i etnologa više u: Suzana LEČEK, "Usmena povijest – povijest ili etnologija?: mogućnosti suradnje povjesničara i etnologa", *Časopis za suvremenu povijest*, 33/2001., br. 1, 149.-154.

¹⁶ U engleskom jeziku postoji više pojmova za označavanje osobe koja kao ispitanik sudjeluje u procesu prikupljanja podataka metodom oralne historije: *interviewee, informant, respondent, oral author, narrator*. U radu se kao adekvatan pojam koristi *kazivač* odnosno *kazivačica*.

¹⁷ Iako su intervjui bili zamišljeni kao polustrukturirani te su trebali biti vezani uz neki ambijent u Kuli i prakse vezane uz taj ambijent, odmah na početku prvoga razgovora, kazivačice su na vlastitu inicijativu započele pričati o razdoblju svoga djetinjstva u Splitu te poslije u Islamu. Nakon tih početnih minuta u kojima su same izložile dio svoje priče, razgovor se nastavio prema utvrđenom obrascu.

tih skloništa. Znam da sam malo histerično reagirala jer sam se htjela otrgnuti i na otvoreni prostor van izaći, tim više što su do mene doprle priče, i konkretno je to baš bilo iz Splita gdje su... odakle smo došli, gdje smo imali kuću, [...] da je u blizini negdje zatrpana trokatnica i da se čuju vapaji ljudi ispod toga [...] tako da [...] smo izdržali svega dva bombardiranja u Zadru i onda smo prešli u Islam, gdje će nas godinu dana kasnije isto zateći bombardiranje. (O. Š.)¹⁸ Nadalje: Treće bombardiranje znam da smo bili u polju dole, u vinogradu ispod vrta našeg i da smo vidjeli dim, jel, od bomba i tako i da su se tresla stakla, ne znam, možda su čak i popucala negdje bila gore na kuli. (O. Š.)¹⁹

Ni sama kći ne propušta istaknuti izravnu povezanost proživljenih bombardiranja s opisima svog oca u spomenutom romanu.²⁰ Osim toga, prisjeća se i ruševina: *Bila je nedavno i jedna izložba u Zadru o tome. To je strašno impresivno jer su te ruševine koje se nisu desetpetnaest godina uopće raskrčivale – iz nekih političkih razloga – po petnaest metara visoke ruševine su bile. U Zadru. To je neprohodno bilo... (O. Š.)²¹*

Dakle, i kćeri Vladana Desnice tvrde odnosno potvrđuju da je to razdoblje ostavilo neizbrisiv trag na njegov književni opus, misleći prvenstveno na spomenuti roman. Međutim, nemoguće je ne postaviti pitanje koliko su slike bombardiranja opisane na takav slikovit način uistinu proizvod vlastita sjećanja, a koliki je bio utjecaj drugih, naknadnih čimbenika na stvaranje tog sjećanja, uzimajući u obzir ponajprije čitanje romana *Zimsko ljetovanje* te komunikaciju s okolinom. Na interakciju komunikacije i pamćenja upućuje i Maurice Halbwachs. Individualno pamćenje neke osobe izgrađuje se njezinim sudjelovanjem u komunikacijskim procesima. Funkcija individualnog pamćenja je povezivanje pojedinca s različitim društvenim grupama, od obitelji do religijskih i nacionalnih zajednica. Pamćenje živi i održava se u komunikaciji; ako se komunikacija prekine, tj. ako nestanu ili se promjene relacijski okviri komunicirane stvarnosti, nastupit će zaborav. Sjećamo se samo onoga što možemo komunicirati i što možemo lokalizirati u relacijskim okvirima kolektivnog pamćenja.²² Polazeći od pretpostavke da je i čitanje književnih djela oblik komunikacije, s pravom se možemo zapitati je li možda čitanje *Zimskog ljetovanja* utjecalo na konačnu formulaciju priče o bombardiranju. No, to ne umanjuje vrijednost svjedočanstva i ne baca sumnju na istinitost događaja.

Nakon tih – u dječjoj percepciji gotovo kataklizmičkih – prizora, čitava se scena premješta u Islam Grčki, odnosno Kulu Stojana Jankovića. Iako je i tu postojala stalna ratna prijetnja, to jest prijetnja od novih bombardiranja zbog relativno male zračne udaljenosti od Zadra, Olga i Jelena tu počinju graditi svoj vlastiti svijet, svoj mikrokozmos i u prvi plan njihovih sjećanja tada dolaze nove uspomene koje se uglavnom mogu povezati s određenim prostorima na području Kule, odnosno grupirati oko njih. Te su slike u potpunoj suprotnosti s onima prije opisanim.

Tijekom analiziranja intervjua, shvatili smo da se, uz interijere, najčešće pojavljuje sljedeća tema: voda i značaj vode. Ne samo što je ona neophodna za život, ona je u Islamu Grčkom bila i poveznica između sela i obitelji Desnica odnosno mjesto njihove

¹⁸ Razgovor s Olgom i Jelenom, 27. ožujka 2010. u stanu Olge Škarić. Razgovor vodili Ivana Cvijović i Goran Šobota. Intervjui koji se u ovom radu citiraju transkribirani su, ali nisu objavljeni ni pripremljeni za objavljivanje. Svi transkripti nalaze se kod djece Vladana Desnice i članova projekta (ispitivača).

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Jan ASSMANN, "Kultura sjećanja", *Kultura pamćenja i historija*, (prir. M. Brkljačić i S. Prlenda), Zagreb 2006., 53.

interakcije.²³ Sam Vladan Desnica u jednom intervjuu apostrofira ulogu vode: *Pa jako volim vodu. – Ja mislim da su to neki prastari, praljudski rudimenti u nama na koje svaki od nas reagira.*²⁴ Voda je u Kuli bila zastupljena na dvama mjestima: *Klokotuši* (izvoru) i *Peškijeri* (akumulacijskom bazenu), ali ona je oduvijek imala dublji značaj za stanovnike ili posjetitelje Kule i okoline. *Klokotuša* je bila (i jest): *Izvor koji nikad ne presušuje, koji ima, nama se činilo, najukusniju vodu na svijetu.* (O. Š.)²⁵ *Dobar dio sela se služio tom vodom tako da zapravo tu su se okupljale recimo seljakinje i tako dakle. Tu smo dolazile u kontakt na neki način.* (J. I.-D.)²⁶ *Nikad ne presušuje.* (U. D.)²⁷ *To nam je bila zabava. Ić' na Klokotušu. To je bilo mali izlet. [...] Bio je jedan mlaz i ništa više. Neprekidan, hladan, uvijek isti.* (S. D.)²⁸

Jedna od aktivnosti koja se odvijala na vodi, a posebno ih se dojmila, bilo je plisiranje suknji: *[...] te suknje su donosili na vodu i vodeno plisirali. [...] Nešto svečano se nama strašno činilo jer oni su imali strpljenja da možda pola centimetra nabor, ¾ centimetra maksimalno... [To slože pa] ... pritisnu to i onda čekaju na suncu da se osuši.* (O.Š.)²⁹

Nemamo dovoljno prostora da podrobnije opišemo njihove igre, sudjelovanje u odlascima za blagdan Svetog Ilije u obližnje selo Kašić, čime bismo se još i više udaljili od teme, no spomenut ćemo opis vršidbe: *Znate, to vam je isto bio spektakl nama djeci tako da smo molili da nas jako rano ujutro probude kad se to radilo.* (O. Š.)³⁰ Čitav posao morao se obaviti vrlo rano: *Već u tri sata su meni rekli. Ja nisam vjerovala, ali jedan put kad su me probudili... Za svitanje se to jer to do osam sati, do vrućine – to je kraj jula – trebalo je već biti gotovo. I kad bi se mi prirodno kao djeca probudili, oko pola osam sati, to je tako nisko bilo, je li, a ti snopovi, pšenica ili tako, kad bi se poslagali, pa to je skoro do vrata... jedno dva ili tri konja su... tri konja su ukupno, koji su vezani za stup u sredini i oni su, znači četiri, pet sati je bilo, a seljak je morao ići za njima i tjerati ih. Nije to baš ni njemu lako.* (O. Š.)³¹ Na pitanje o tome što se jelo, saznaje se sljedeće: *Polenta, palenta, pura. Na otoku pura, ovdje pula. I to se ovako u širokom okruglom jednom dosta dubljem pladnju i tako. [...] Drvena jedna, okrugla, velika zdjela – ja ne znam kako se zvala – i onda bi svi posjedali, obavezno i ja! Okolo. I to je sad obred koji se meni jako svidao. Čim bi dobili žlicu i onda kao da veslamo jednakim zamasima se mašati toga.* (O. Š.)³²

Zasigurno su i takvi idilični prizori zajedništva pridonosili idiličnoj percepciji ambijenta koji je Vladanu Desnici služio kao utočište, kojemu se vraćao čitavoga svog života i koje će naposljetku odabrati za svoje posljednje počivalište. U intervjuu što ga je dao 1969. godine rezimira sljedeće: *Dakle, iz Islama najviše su mi ipak pejzaži ostali, pejzaži najviše odjeka*

²³ O značaju pejzaža, a posebno vode u opusu Vladana Desnice vidi: Stanislava BARAĆ, "Značenje pejzaža u Desničinih 'Impresijama iz sjeverne Dalmacije'", *Desničini susreti 2005. – 2008. Zbornik radova*, (ur. Drago Roksandić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2010., 33.–45.

²⁴ Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga*, (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 135.

²⁵ Razgovor s Olgom i Jelenom, 27. ožujka 2010.

²⁶ *Isto.*

²⁷ Razgovor sa Stojanom Desnicom, 17. ožujka 2010. u stanu Stojana Desnice. Razgovor vodili Drago Roksandić i Tihana Rubić. Razgovoru je prisustvovao i Uroš Desnica, sin Vladana Desnice te je na nekoliko mjesta tijekom razgovora dodao svoj komentar. S Urošem Desnicom je, kao što je ranije navedeno, obavljen zasebni intervju, ali on još nije transkribiran.

²⁸ *Isto.*

²⁹ Razgovor s Olgom i Jelenom, 27. ožujka 2010.

³⁰ *Isto.*

³¹ *Isto.*

³² *Isto.*

imaju, ja mislim, u mojim knjigama. A kuća, znate, u mnogim sam kućama živio, i gradskim, i na selu, na imanju, i u raznim gradovima i tako dalje, pa se sve to miješa, osobito ono iz djetinjstva. Pojedini detalj se uzme odavde i odande. Pejzaža mnogo ima iz Islama. Pejzaža i štimunga u mojim djelima.³³

Iako je bio zaposlen kao viši državni službenik, nikada nije prestao razvijati svoj interes za književne i umjetničke teme pa je upravo to smatrao svojom najvažnijom preokupacijom, ne zanemarujući pritom ni svoju službenu dužnost, sve dok je se 1950. godine nije odrekao i u potpunosti posvetio pisanju. Zanimljiv je ulomak iz intervjua Stojana Desnice u kojemu se osvrće na Desničinu poimanje njegove političke funkcije načelnika Pravne službe u Ministarstvu financija:

D. R.: Jeste odlazili kod njega, u kancelariju?

S. D.: Jesam.

D. R.: Kako je on taj posao doživljavao?

S. D.: Tako da se svađao s Ankom Berus. [...] Znam da se nisu podnosili, ona je bila ministrica, on šef Pravne službe i gledali su se malo ovako...

D. R.: Kako to da je on uopće postao šef Pravne službe ako nije bio u dobrim odnosima s njom?

S. D.: Ja mislim da... Ona ga nije niti postavljala, da su njega imenovali drugi.

D. R.: A koji su to "drugi" bili?

S. D.: Iz Vlade: Duško Brkić. [...] Jedanput je Anka Berus priredila nekakav sastanak u Ministarstvu, da se raščisti pitanje njihove menze. Jer menza nije bila u redu, nešto nije to štimalo, svi su se bunili. I bio je jedan, njoj vrlo odani, službenik koji je održao govor: *To je strašno, to se ne da trpiti*, ovo, ono, *ti miševi, ti konobari, to treba streljati!*, a Vladan se okrene i kaže: *Miševe, miševe, ne konobare*.

D. R.: A, recite, to nam jedino Vi možete kazati, šef Pravne službe je, pretpostavljam, imao dosta velike odgovornosti, zar ne?

S. D.: Naravno. [...] Osim toga, prim'o je sva moguća službena glasila.³⁴ I *Narodne novine* slovenske i makedonske, sve je on to...

D. R.: I proučavao.

S. D.: I proučavao.

D. R.: Znači, on je taj posao vrlo ozbiljno bio shvaćao?

S. D.: Vrlo ozbiljno. [...]

D. R.: Znači volio se šaliti, ne?

S. D.: Da.

D. R.: A to što je radio, radno vrijeme je sigurno bilo znatno duže od normalnoga, jel tako? [...] Kad je stizao pisati išta drugo?

S. D.: Isključivo izvan radnog vremena. Jer on bi odlazio u 10 sati na kavu, na 15 minuta bi izišao van, to mu je bio kao odmor. A onda je onome svome koji mu je sjedio u predvorju

³³ Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga*, (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 121. U istom intervjuu, objavljenom pod naslovom *Razgovor s Vladanom Desnicom o umjetničkom stvaranju*, kao nezaobilazne motive u svom književnom opusu navodi i sunce i more. *Isto*, 138.

³⁴ U svome izlaganju koje je na ovogodišnjim *Desničinih susretima* u Islamu Grčkom održao Branislav Čelap, dugogodišnji glavni urednik Izdavačkog poduzeća "Prosvjeta", osvrnuo se i na veliku ljubav Vladana Desnice prema čitanju, izjavivši kako su Vladimir Bakarić i Vladan Desnica bili njihovi najbolji kupci. Usp. izlaganje Branislava Čelapa u ovome zborniku radova.

njegovom, bio kao njegov sekretar neki, rekao: *Ako netko za mene pita, onda recite da sam u kabinetu. Jer, kaže, ako pitaju iz kabineta ministri ove Anke Berus, mislit će da sam u zahodu. A ako pitaju neki drugi, mislit će da sam kod Anke u kabinetu.*³⁵

Vladan Desnica se i sam izjasnio o balansiranju između vremena provedenog u uredu i vremena utrošenog na književno-umjetničko stvaralaštvo: *Inače, ja sam dugo vremena radio, volio raditi noću već iz praktičnih razloga zato što sam preko dana imao dužnosti u uredu i noć mi je bila slobodno vrijeme. Osim toga, noću čovjek nema ni drugih obaveza, ni smetnja drugih, ni društvenih, ni posjeta i tako dalje, ni šumova na ulici pa mirnije radi.* [...] ³⁶

Nejasno je, međutim, odakle Stojanu Desnici podatak o neslaganju između Vladana Desnice i Anke Berus. Štoviše, teško je zamisliti da bi uopće bio na tako odgovornom položaju da je odnos bio u potpunosti negativan – vjerojatno mu tada ne bi pomogle ni intervencije drugih strana, kao što je ovdje konkretno naveden Dušan Brkić.

Ta nam epizoda može poslužiti za pojašnjenje još nekih od kritika upućenih na račun metode oralne historije. Rasprave se vode oko odnosa između činjenica i istine.³⁷ Mi možemo provjeriti istinitost određenog podatka, no čak i ako utvrdimo da on ne odgovara istini, to nikako ne znači da nam (su)govornik nije iznio ono u što je uvjeren da je istina, bez ikakvog namjernog pokušaja manipulacije činjenicama.

Dva su općeprihvaćena razloga za nepovjerenje prema usmenoj povijesti. Dakle, kao što smo već spomenuli, iskazima očevidaca prvenstveno se predbacuje prevelika doza subjektivnosti. U historiografiji se privilegiraju naoko “prozirni” dokumenti poput sudskih i policijskih zapisnika, oporuka, vjenčanih listova i tako dalje nad “neprozirnošću” književnih tekstova – odnosno, mogli bismo dodati, i usmenih svjedočanstava – kao povijesnih dokumenata.³⁸ “Objektivna” komponenta odnosi se prvenstveno na dokumente koji ostaju isti i nakon dužeg vremena, a jedino što se može promijeniti je interpretacija. “Subjektivnost” obuhvaća pak sve ono podložno promjenama, čime postaje i manje pouzdano. Međutim, uz subjektivnost, drugi važan razlog je i nepovjerenje prema samom procesu pamćenja.³⁹ Naravno, na osobno pamćenje može utjecati i javno pamćenje jer ljudi unutar zajednice apsorbiraju javne debate i pritom usvajaju određene stavove.⁴⁰ Pojednostavljeno govoreći, mogućnost iznošenja “vlastite” istine tj. velika uloga subjektivnog doživljaja te nepostojanost ljudskog pamćenja razlozi su zbog kojih su neki povjesničari i dalje skeptični prema usmenoj povijesti.

No, vratimo se sada još malo na priču o ratnim danima Vladana Desnice. Poznato je da je Desnica za vrijeme Drugoga svjetskog radio kao prevoditelj u Zadru, ali je većinu vremena provodio u Islamu, i to u knjižnici. To je bilo mjesto koje je posebno fasciniralo i njegove kćeri, iako su im baka i teta ponekad i branile ulazak u nju. Na pitanje što se čitalo u Islamu, odgovorile su: *Čitalo se 4.000 knjiga. Počelo se od Rusa. [...] Meni je “Plemićko gnijezdo” prvi roman. (J. I.-D.)*⁴¹ *Onda su bile i narodne pjesme, Vukova djela, kako se to zvalo.*

³⁵ Razgovor sa Stojanom Desnicom, 17. ožujka 2010.

³⁶ Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga*, (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 114.

³⁷ Hayden WHITE, “Historijska pripovjednost i problem istine u historijskom prikazivanju”, *Časopis za suvremenu povijest*, 36/2004., br. 2, 621.-635.

³⁸ Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, “Historiografija i postmoderna teorija pripovijedanja: Hayden White i Dominic LaCapra”, *Časopis za suvremenu povijest*, 35/2003., br. 1, 227.

³⁹ D. A. RITCHIE, *n. dj.*, 27.

⁴⁰ *Isto*, 37.

⁴¹ Razgovor s Olgom i Jelenom, 27. ožujka 2010.

*Devet knjiga je bilo – epske, muške, ženske narodne pjesme, zagonetke, pitalice,... To je sve... sa svim tim rodovima smo se upoznali tamo. Mi nismo išle u školu zbog rata. Mi smo svega prve razrede – prvi, drugi i treći, ja nisam išla više – ti⁴² si par mjeseci u treći, ja sam par mjeseci u četvrti – i to u Islamu u popovskoj kući, gdje su jednu sobu pretvorili u to. Sjedio se na podu, a tronožac se imalo za pisanje. Tronožac. A to je nama sve nekako zgodno, **egzotično**. Ne znam, barem iz sjećanja. (O. Š.)⁴³*

Djevojčice su egzotičnim doživjele i protagoniste jednog izrazito neugodnog događaja u koji se upleo i Vladan Desnica. Dogodilo se to kada su, kako kažu, “bosanski četnici”, mnogo opasniji od “lokalnih četnika”, došli u Kulu u potrazi za članom njihove obitelji, Bracom (Stojanom Desnicom). Situaciju je razriješio Vladan Desnica, koristeći svoj ugled i spretnost: *Na tavanu, mi smo stanovali na prvom katu. Još su postojale stepenice do drugog kata. I onda se odmah ulazilo u tavan. Ja se sjećam te scene dramatične, zapravo strašno retorične. Gdje je naš tata zapravo svojom retorikom spasio, ovaj da je tko mutav bio tamo koji se nije znao tako služiti riječima... Znao ovaj, oni su htjeli obavezno doći gore i to pogledati, a tata se s velikom gestom i velikim riječima zgražao na njihovo nepovjerenje u ovakvu familiju. [...] Oni su korak po korak osvajali, a on se nije dao, znate čisto retorikom ih je zadržao. Ja sam se divila, prvi put sam čula tako na djelu, znate, kako može retorika... Jer to su bili strašno bahati i, onako, krupni i nasilni ljudi. [...] ... a ujutro smo se probudili mi djeca i gledali odozgo preko svih zidova – [to] su neki kao patuljci sa bradama [bili]. (O. Š.)⁴⁴*

Vladana Desnicu je, prema svjedočenju njegovih kćeri, potreslo i kada su se u Kuli prije privremeno smjestili partizani: *To se svaki dan mijenjalo, znate sad partizani, sad četnici, sad Nijemci. Prije toga Talijani – to ja još nisam bila [tamo]. (O. Š.)⁴⁵ Znao, ja znam da je u tom novom stanu takozvanom – mi smo u staroj kući stanovali – da su stanovali partizani. Da se moja baka ne znam što ljutila jer su ložili vatru na parketima. Oni su govorili: “Drugarice mi vama život, a vi ne znam šta!” (J. I.-D.)⁴⁶*

O Nijemcima koji su tamo privremeno boravili pak imaju ljepše uspomene – oni su im se činili pristojnijima i civiliziranijim jer nisu palili parket.⁴⁷ No oni su, kako je poznato, mitraljirali krov upravo zato što su znali da su tamo smješteni partizani.

Iz tih intervjua lako se može iščitati odnos stanovnika Islama Grčkog prema vlasnicima Kule. Oni su na Vladana Desnicu i na njegovu obitelj, općenito govoreći, gledali s velikim simpatijama iako se odnos sela prema njima kretao od prisnog pa do gotovo feudalnog, to jest bio je i srdačan i pun poštovanja. Naravno, seljani su bili mnogo prisniji prema najmlađima. Tako su se seljaci, na primjer, budući da su Olga i Jelena stalno nešto radile pored vode, ponosili njima kao svojim i zadirkivali ih da bi se zbog svoje marljivosti trebale udati za seljake, a ne za građane.⁴⁸ Iako bi ta izjava mogla implicirati negativne stavove prema ljudima iz grada (sadržane na primjer u opreci marljivost – lijenost), nadasve pozitivan odnos prema Vladanu Desnici pokazuje da su ga seljani izrazito srdačno doživljavali, a što je najbolje vidljivo i iz sljedećeg opisa:

⁴² Obraća se sestri.

⁴³ Razgovor s Olgom i Jelenom, 27. ožujka 2010.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto.

G. Š.⁴⁹: A kakav je bio odnos, recimo, sa seljacima i vama?

J. I.-D.: Kako kome.

O. Š.: To je uvjetovano generacijski.

J. I.-D.: Naša baka je bila *gospodarica*. I ona je stvarno imala, kako bih rekla – autoritet.

G. Š.: Strogi odnos?

J. I.-D.: Da, da, da. Imala je pomalo feudalni. Naša mama je već bila građanka. Ona je bila *gospoda*, znate. Ona nije imala taj, kako bih rekla... nije ona imala u sebi taj...

T. Š.-J.⁵⁰ Ona je imala taj nekakav skrbnički odnos: ono, vidi jedno dijete pa mu pokrpa...

J. I.-D.: Da, da. Teta je već imala više srca. Mamu su jako volili jer je bila *denjatna*. Znae što je *denjatna*? Kako bih rekla? Nije se... Ah, *degnarsi*, talijanski.⁵¹ Nekako... [...] To znači da se zapravo nije držala rezervirano. Dakle, imala je nekakav... nije se libila seljaka. Mi smo isto imali taj odnos familijarniji i na neki način...

G. Š.: Srdačnije, recimo.

O. Š.: Srdačno.

J. I.-D.: Ne samo srdačniji, nego prijatniji. [...] Nije bilo distance.

O. Š.: Ljudi su bili zanimljivi, ti naši.

J. I.-D.: Da, da. Nije bilo te distance koju je naša baka imala. [...] Tatu su zvali *gospodar*, ali to je bila druga vrsta autoriteta. On je bio vrlo, kako bih rekla, suosjećajan prema seljacima i tako dalje. [...] Tata je govorio: "Kakav sam ti ja gospodar?" Ali je zapravo imao autoritet kod seljaka, dakle *gospodara* i tko je reko da [...] je to posljednji feudalni sprovod koji je vidio. Znae, kad je tata umro, onda smo ga doveli u Islam, tu je kuća, tu je crkva. Seljaci su prije svega u crkvi ručno morali iskapati te grobove, dolje kamen, nije se moglo minirati. Dakle, da bi to, a drugo su ga željeli na svojim ramenima pronijeti kroz selo.

Zaključak

Svi primjeri još jednom nedvojbeno pokazuju da tema Vladana Desnice ni izdaleka nije iscrpljena. Uz postojeće arhivske materijale koje još treba istražiti, Desničina književna djela i ostale zapise, oralna historija može popuniti neke praznine i dati odgovore na neka i dalje otvorena pitanja o njegovom životu, stvaralaštvu i vremenu u kojem je živio. Iz prikupljenog materijala može se, između ostalog, u različitim epizodama iščitati kako su članovi obitelji Desnica interpretirali tuđe viđenje Vladana Desnice, odnosno kako su interpretirali njegove moguće stavove prema određenim tadašnjim pojavama i situacijama u spomenutom razdoblju te kakav su dojam na njih ostavili neki njegovi postupci. Iako joj mnogi predbacuju nepouzdanoost, valja imati na umu da usmena povijest uz pravilan pristup i precizno postavljena istraživačka pitanja ne mora biti ništa manje pouzdana ili nepouzdana u odnosu na bilo koji drugi izvor istraživanja. Nijedan podatak bilo koje vrste ne smije se uzimati bez zadržke i mora se provjeriti u odnosu na druge izvore.⁵² Oralna historija pomaže nam da dođemo do novih činjenica koje će nam pomoći u "pričanju" neke nove "priče".

⁴⁹ Ispitivač Goran Šobota.

⁵⁰ Isto. Razgovoru je prisustvovala i Tatjana Škarić-Jurić, unuka Vladana Desnice.

⁵¹ Tal. *degnarsi* – spustiti se; sniziti.

⁵² D. A. RITCHIE, *n. dj.*, 26.

VLADAN DESNICA UND DER ZWEITE WELTKRIEG: FAMILIENERINNERUNGEN

Zusammenfassung: Die Zeit des Zweiten Weltkriegs prägte sich fest ins zeitgenössische Gedächtnis ein. Doch abgesehen von den üblichen Bildern von Bombardierung und Zerstörung kommen in den Geschichten von Überlebenden sehr oft solche Details, Personen und Ereignisse vor, die nur sie bemerkten und wichtig fanden. Dies versuchten wir mithilfe der *Oral History*, d. h. anhand der halbstrukturierten Interviews mit einigen Mitgliedern der Familie Desnica, zu rekonstruieren. Den Interviews zufolge kamen drei Themenbereiche ans Licht: 1. das Leben in Islam Grčki während des Zweiten Weltkriegs; 2. die Interaktion zwischen der Familie Desnica und der Umgebung (Islam Grčki) und 3. der Einfluss der Umgebung auf das Schaffen von Vladan Desnica. Die Arbeit beruht auf den Interviews mit Kindern von Vladan Desnica und mit Stojan Desnica, dem ältesten Familienmitglied. Obwohl viele Historiker dieser Methode noch immer misstrauen, kann einem die *Oral History* helfen, neue Informationen zu entdecken, die in den schriftlichen Quellen nicht zu finden sind, die aber einige Ereignisse und Situationen aus Desnicas Zeit erläutern könnten. Diese Interviews zeigten noch einmal deutlich, wie stark Islam Grčki und die Umgebung das literarische Schaffen von Vladan Desnica beeinflussten.

Schlüsselwörter: Vladan Desnica, Zweiter Weltkrieg, Islam Grčki, Familie Desnica, Oral History, Alltagsgeschichte

Intervjui s članovima obitelji Desnica

- 1) Razgovor sa Stojanom Desnicom, 17. ožujka 2010. u stanu Stojana Desnice. Razgovor vodili Drago Roksandić i Tihana Rubić.
- 2) Razgovor s Olgom i Jelenom, 27. ožujka 2010. u stanu Olge Škarić. Razgovor vodili Ivana Cvijović i Goran Šobota.
- 3) Razgovor s Olgom i Jelenom, 18. travnja 2010. u stanu Olge Škarić. Razgovor vodili Tihana Rubić i Goran Šobota.

Literatura

- Maja BRKLJAČIĆ, Sandra PRLENDA (prir.), *Kultura pamćenja i historija*, Zagreb 2006.
- Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnica. Knjiga druga*, (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006.
- Anna GREEN, Kathleen TROUP (ur.), *The Houses of History*, Manchester 1999.
- Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, "Historiografija i postmoderna teorija pripovijedanja: Hayden White i Dominic LaCapra", *Časopis za suvremenu povijest*, 35/2003., br. 1, 217.-233.
- Suzana LEČEK, "Usmena povijest – povijest ili etnologija?: mogućnosti suradnje povjesničara i etnologa", *Časopis za suvremenu povijest*, 33/2001., br. 1, 149.-154.
- Donald A. RITCHIE, *Doing oral history: a practical guide*, New York 2003.

Miroslav ŠICEL, "In memoriam. Književno djelo Vladana Desnice", *Republika*, 23/1967., br. 5, 204.-205.

Hayden WHITE, "Historijska pripovjednost i problem istine u historijskom prikazivanju", *Časopis za suvremenu povijest*, 36/2004., br. 2, 621.-635.

Hayden WHITE, "The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory", *History and Theory*, 23/1984., br. 1, 1.-33.

INTELEKTUALCI I RAT 1939.–1947.

**Zbornik radova s međunarodnog
skupa Desničini susreti 2011.**

Uredili

Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina

Filozofski fakultet u Zagrebu
Plejada
Zagreb, 2012.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 6

Nakladnici

Filozofski fakultet u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Plejada d.o.o., Zagreb

Za nakladnike

Damir Boras
Igor Ranić

Uredništvo

Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina
Bojan Đorđević
Branimir Janković

Recenzenti

Damir Agičić
Zvonko Kovač
Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomogli su Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i
Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport grada Zagreba*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2012., Plejada, Zagreb

ISBN 978-953-7782-16-0

INTELEKTUALCI I RAT 1939.–1947.
Zbornik radova s Desničinih susreta 2011.
Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Izvršni nakladnik
Plejada d.o.o.
Zagreb, VIII. južna obala 17
tel./faks 01/3906-533
e-mail: plejada@plejada-zg.hr
www.plejada-zg.hr

Izvršni urednik
Ilija Ranić

Grafička oprema
Nenad B. Kunštek

Lektura
Ivana Filipović Petrović
(tekstovi na hrvatskom jeziku)

Idejno rješenje naslovnice
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice
Ana Pojatina

Tisak i uvez
Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina
srpanj 2012.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 811798.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

INTELEKTUALCI I RAT 1939. - 1947.

Zbornik radova s Desničinih susreta 2011.

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA